

UŞAQLARIN İNFORMASIYA TƏMİNATI

ƏHMƏDOV E.Y.

*BDU, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini, dosent**Elcin.ehmedov67@mail.ru*

Uşaqların yaş qrupları üzrə informasiya tələbatının ödənilməsi uşaq kitabxanalarının spesifik iş xüsusiyyətidir. Uşaq kitabxanaları üçün bütün normativ sənədlərdə uşaq oxucularına yaş qrupları üzrə xidmət nəzərdə tutulur. Çünki uşaq oxucularının bəzi qrupları müstəqil mütaliə üçün tam hazır olmadığından, onların informasiya tələbatının ödənilməsinə fərqli yanaşma daha vacibdir.

***Açar sözlər:** Uşaq, informasiya, müasir, cəmiyyət, mütaliə, kitabxana*

Aydındır ki, informasiya resurslarının artdığı bir dövrdə uşaq oxucuya informasiya axtarışının metodikasının öyrədilməsi vacibdir. Bu mütaliənin xüsusi tiplərinə əsaslanan - tez oxuma müxtəlif simvolik işlərin şifrini açmaqdır. Bu gün uşaqlara funksional (işgüzar, maarifləndirmə) mütaliə vərdişlərinin aşılanması vacibdir, çünki kitabxanaçılar uşaqların referat və məruzə yazmaq bacarıqlarının olmaması ilə tez-tez rastlaşırlar. Bunun üçün geniş axtarış vərdişlərini mənimsəmək və çoxsaylı mənbələr içərisindən əhəmiyyətli məlumatların seçilməsi lazımdır. Bu planda uşaqların müasir kompüter texnologiyasından istifadəyə yönləndirilməsi vacibdir. Qeyd edək ki, kitabxana burada da əhəmiyyətli rol oynayır.

Beləliklə, biz digər-maarifləndirmə funksiyasına keçirik.

Bu kitabxana funksiyasının reallaşdırılma istiqamətlərindən biri uşaq mütaliəsinin təşkilinə uyğun olaraq, uşaqların kitabla işləməsi üçün komfort şəraitin yaradılmasıdır. Bunun üçün onun ixtiyarına bina, avadanlıq, texniki vasitələr, eləcə də ev tapşırıqlarını həll etmək üçün kömək lazımdır.

Kitabxanada maarifləndirici funksiyanı həyata keçirərkən uşaqların bədii ədəbiyyata maraqlarının artmasına imkan yaratmaq lazımdır. Gənc oxucu böyüdükcə, bu məsələ daha vacib xarakter daşıyır. Kitabxana ilə əməkdaşlığa peşəkar ədəbiyyatçıların, aktyorların cəlb edilməsi, onların iştirakı ilə ədəbiyyat gecələri, disputlar, konfranslar, yeni kitabların təqdimatı, ədəbi-müstəqil konsertlərin keçirilməsi daha faydalı effekt verir.

Müasir uşaq kitabxanalarında informasiya xidmətinə və mütaliəyə verilən üstünlük İFLA-nın uşaq və məktəb kitabxanaları haqqında Manifestində də öz əksini tapmışdır. Manifestdə problem aşağıdakı kimi şərh olunur:

- uşaqlarda mütaliə və təlimə olan maraq və bundan sevinc duymaq qabiliyyətini inkişaf etdirmək və dəstəkləmək;

-informasiyaya çıxışın və fikir azadlığının, demokratik prinsiplərə əsaslanan fəal vətəndaş mövqeyinin tərbiyə edilməsinin vacib şərti olması ideyasının təəssübkeşliyi (3, s. 5-6).

Uşaqlarda təfəkkürün və digər şəxsi keyfiyyətlərin formalaşması məhz mütaliə prosesi zamanı baş verir. Yəni uşaq kitabxanalarında mütaliə sistemli və ardıcıl təşkil edilməlidir. Bu, onların təfəkkür tərzinin formalaşmasına müsbət təsir göstərir. Uşaq mütaliəsinin təşkili mühüm kitabxana prosesi kimi ənənəvi metodlara daha çox söykənməlidir. Qeyd edək ki, bu fikirlər xarici ölkə kitabxanaları tərəfindən dəstəklənir. Nyu-York Kütəvi Kitabxanasının xidmət üzrə koordinasiyaçısı Juli Kalminz yazır: «Artıq vaxtdır! Kitab uşaq arzu və xəyallarını gerçəkləşdirən səhrli vasitədir. Hələ ömrünün ilk illərindən kitab körpə ilə işləmənin bir hissəsi olmalıdır» (4, s. 14).

Mütaliə uşaqların mənəvi aləminin formalaşmasına, fəallaşmasına, yüksək mənəvi keyfiyyətlərin tərbiyə edilməsinə mühüm təsir göstərən vasitədir. Daha konkret desək, kitabxanalar uşaq mütaliəsinin təşkilatçısıdır. Müasir kitabxanaşünaslığın yeni təzahür forması kimi kitabxanalara təkcə müxtəlif sənədlərin əldə olunduğu yer kimi deyil, eyni zamanda uşaqların informasiya ilə təmin olunması prosesinin əsas təşkilatçısı kimi də baxılır. Uşaq təfəkkürü hələ tam formalaşmamış olduğundan, onların mütaliəsinə nəzarət, rəhbərlik etmək və ya istiqamətləndirmək zəruridir. Bu işdə hər şeydən öncə uşaqlarda çoxcəhətli marağın gücünə nail olmaq lazımdır. Həmçinin uşaqlarda yüksək mütaliə mədəniyyətini tərbiyə etmək zəruridir. Mütaliə mədəniyyətinin tərbiyəsi sistemi dərin elmi izah tələb edir. Uşaqlıq dövründən yeniyetməlik dövrünə və digər yaş dövrünə keçiddə uşaqlar qarşılarına çıxan müxtəlif problemləri həll etmək üçün tələb olunan vərdiş və təcrübəni kitabxananın bilavasitə iştirakı ilə təşkil edilən mütaliənin köməyi ilə qazanırlar. Buna görə də uşaqlarda mütaliə mədəniyyətinin tərbiyəsi, formalaşdırılması ilə həm ailədə, həm də pedaqoji qaydada məktəb və kitabxanalarda məşğul olunmalıdır. Çünki bu günün uşağı gələcəyin informasiya resurslarının istifadəçisidir və uşağın gələcəkdə bu resurslardan necə istifadə etməsi kitabxanaçıdan olduqca asılıdır. Bu zaman uşaqlara fərqli yanaşmaq vacibdir. Məsələ ondadır ki, uşaq kitabxanaçının köməyinə və onlarla işləmə bacarığına dərin ehtiyac hissi duyurlar. Uşaqların mütaliəsinə rəhbərlik edərkən kitabxanaçı əsasən 3 məsələyə xüsusilə diqqət yetirməlidir:

1. Kitab seçməkdə uşağa kömək etmək;
2. Seçilən kitabın oxunmasına həvəs yaratmaq;
3. Seçilən kitabın səmərəli mütaliəsi üçün səmərəli istiqamət vermək.

Sadaladığımız xüsusiyyətlərə riayət olunarsa, uşaqların mütaliəsi ardıcıl inkişaf edərək və gələcəkdə daha da təkmilləşərək daha yaradıcı xarakter daşıyar.

Bildiyimiz kimi, müasir kitabxanaşünaslığın yeni təzahür formaları kimi global informasiya məkanında kitabxanalarda kompüter texnologiyalarından olduqca geniş istifadə olunur. Bu, çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Çünki hazırda kompüterlərə uşağın diqqətini cəlb edən vasitə, kitabxanaya gedən yeni bir yol, kitaba marağı oyadan vasitə kimi baxılır. Məhz kompüterlərin köməyi ilə toplanmış bibliografik informasiya əsasında oxucu növbəti mərhələdə kitab rəfinə müraciət edir.

Virtual məkanla real kitabxanalar arasında olan bu özünəməxsus körpü kitabxanaların imicinin formalaşmasına, yeni və ənənəvi informasiya vasitələrinin paralel inkişaf etməsinə, kitabxanaların əsas intellektual məkana çevrilməsinə kömək edir. Məhz kitabxanaşünaslığın nailiyyətidir ki, global informasiya məkanında informasiya texnologiyasının sürətlə inkişaf etməsinə baxmayaraq, kitab nəzərəçarpacaq dərəcədə öz real yerini və əhəmiyyətini qoruyub saxlaya bilmişdir. Belə ki, texnologiya aləminə qarışmış kitab əsl danışıq aləti olub, ağıl, dərrakə və yaradıcılığı birləşdirir. Uşağın inkişaf etməsində bilik hərəkətverici qüvvədir. Bu biliyi uşaq əsasən mütaliə prosesi zamanı qazanır. Yeni texnologiyalardan uşaq kitabxanalarında məhz bu istiqamətdə istifadə olunmalıdır. İFLA-nın fəaliyyət proqramında da uşaq kitabxanaları intellektual azadlığın müdafiəçisi və məqsədyönlü mütaliənin təşkilatçısı rolunda çıxış edir ki, burada elektron informasiya vasitələri ilə yanaşı, kitabxananın real fondunun da inkişafı nəzərdə tutulur. Müasir dünya kitabxanaşünaslığının yeni təzahür forması olaraq uşaqlara daim, fasiləsiz surətdə informasiya axtarışı strategiyasını öyrətmək lazımdır. Çünki uşaq kitabxanaları bu gün uşaqları təhsil, yaradıcılıq, təşkilati məsələlərə dair sənəd və bibliografik informasiyanın həm ənənəvi, həm də texniki vasitələrlə təmin edən bir mərkəzdir.

Uşaq mütaliəsinin təşkili özündə çoxaspektli, mürəkkəb, kompleks problemləri ehtiva edir. Bu problemləri həll etmək üçün onlara məqsədyönlü şəkildə, sistem nöqtəyi-nəzərindən yanaşmaq lazımdır. Müasir kitabxanaşünaslığın yeni təzahür forması kimi sistemli yanaşma nöqtəyi-nəzərindən uşaq mütaliəsinin təşkili əsasən aşağıdakı hallarda aparıla bilər:

- uşaqların intellektual, mədəni və psixoloji inkişafının göstəricisi kimi (diqqət, yaddaş, obrazlı və məntiqi təfəkkür, nitq və davranış mədəniyyəti və s.);

- uşaq tərbiyə sistemi (mədəni, əxlaq, peşə, estetik və ideoloji);

- uşaqlarla işləyən kitabxanaların əsas funksiyaları kimi (elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə);

- uşaq oxucularının yaş kateqoriyası kimi:

1. məktəbəqədər yaşlı oxucular (bağca uşaqları)
2. I-III sinif kiçik məktəbyaşlılar,
3. IV-VII sinif orta məktəbyaşlılar,

4. VIII-XI böyük məktəbyaşlılar;

- kitabxanada iş forması kimi (əyani, şifahi, fərdi, kütləvi, yazılı və s.);
- kitabxana şöbələrinin quruluşu kimi (abonement, oxu zalı, sərgi zalı, soraq-bibliografiya şöbəsi və s.);
- uşaq mütaliəsinə təsir göstərən digər müəssisələrlə qarşılıqlı fəaliyyət kimi.

Nəzəri materiallarda iş təcrübəsi ilə tanış olduğumuz ABŞ Bruklin Uşaq Kitabxanası, Çikaqo Publisist Kitabxanası, Solt Leyk Publisist Kitabxanasında uşaq mütaliəsinin təşkilində yuxarıda göstərilən müddəalar iş planının tərkib hissəsinə aid edilir. Bruklin Uşaq Kitabxanasında uşaqların oxucu qrupu yaşa görə fərqlidir. Uşaq oxucuları əsasən üç qrupa (2-7 yaş, 7-12 yaş, 12-17 yaş) bölünür.

Bu kitabxanaların iş təcrübəsində uşaq mütaliəsinin təhlil edərək uşaqların mədəni, intellektual və psixoloji inkişafına daha çox təsir göstərən ədəbiyyat növlərinə, janr və müəlliflərə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Çünki uşaqlarda mədəni aləmin formalaşmasında, şəxsi keyfiyyətlərin inkişaf etməsində bədii ədəbiyyatın, nağılların rolu xüsusilə yüksəkdir. Bruno Bettelheym özünün «Füsunkarlığın xeyri» kitabında uşaqların psixoloji inkişafı üçün nağılların nə dərəcədə əhəmiyyətli rola malik olduğunu qeyd edir: «Folklor uşaqlarda psixoloji diskomfort hissini uzaqlaşdırmağa kömək edir, onların fantaziyasına qida verir. Nağıllarda başqa ədəbiyyatlardan fərqli olaraq, uşaqların xarakterinin inkişafı üçün vacib nümunələr göstərilir» (4, s.17).

Uşaq ədəbiyyatının mütaliəsi uşaqlarda biliyə həvəsin, müşahidəçiliyin və diqqətin inkişafına əsaslı təsir göstərir, dərk etmə prosesini emosional cəhətdən rəngarəng edir. Uşaqlara mütaliə etmək üçün ilk növbədə daha sadə ədəbiyyatı tövsiyə etmək zəruridir. Eyni zamanda uşaqlarla böyüklərin birgə mütaliə edəcəkləri kitablara da xüsusi diqqət yetirmək vacibdir. Uşaq mütaliəsinin təşkil edərək qeyd etmək lazımdır ki, məktəbəqədər yaşlı uşaqların və ibtidai sinif şagirdlərinin mədəni, intellektual və psixoloji inkişafı əsasən onların özünün inkişafa meyilli olması və ətraf aləmi tanımağa olan tələbatı ödəmək üçün oxunmuş kitablardan söhbətlər, müsabiqələr, ədəbi oyunlar, mühazirələr və s. daxildir. Bruklin Uşaq Kitabxanasının hamisi Lyusil Tomas yazır: «Uşağın böyüməsində əsas məsələ onda özünü müsbət qiymətləndirmənin inkişafıdır. Başqa sözlə, uşaq özündə şəxsi mənlilik hissənin inkişafına böyük ehtiyac duyur ki, bu da onun gələcəkdə xoşbəxtliyinə, effektiv yaşamasına və işləməsinə səbəb olur. Özünü pis və köməksiz hiss edən uşaqlar böyüklərin tələblərinə uyğun olmaları və «mənsizlik» olmamaları kimi fikirlərdən əzab çəkirlər. Belə uşaqlar heç vaxt özlərində pozitiv, fərdi və mədəni keyfiyyətləri inkişaf edə bilmirlər» (4, s. 16).

Şübhəsiz ki, suallar və məsələlər sistemi əsasında yazılmış kitablardan haqqında söhbətlər çox əhəmiyyətlidir. Belə kitablardan nəinki uşaqlarda yaddaş və diqqətin nə dərəcədə inkişaf etməsini müəyyənləşdirir, eyni zamanda əsərin ideyasını daha dərinləndirən başa düşməyə, baş verən hadisələri öz təsəvvürləri ilə müqayisə etməyə və real qiymətləndirməyə imkan verir. Bunlardan əlavə söhbətlər zamanı uşağın lüğət bazası zənginləşir, nitqi formalaşır, mütaliə edilmiş ədəbiyyata öz münasibətini bildirir, məntiqi olaraq düşünür. Oxunmuş ədəbiyyatın mütaliədən dərhal sonra və bir neçə müddətdən sonra müqayisə edilməsi uşağın uzunmüddətli və qısamüddətli yaddaşını inkişaf etdirməyə kömək edir. Belə söhbətlərin sistemli olaraq aparılması ona gətirib çıxarır ki, edilən hər bir növbəti mütaliə daha yaradıcı və məqsədyönlü olur.

Kitabxananın ən mühüm funksiyalarından biri informasiya funksiyasıdır. Uşaq mütaliəsinin təşkilinə tətbiq edilən bu kitabxana funksiyasının reallaşmasının əsas istiqaməti uşaqların kitablara işləməsi üçün rahat, lazımı şəraitin yaradılmasıdır. Məlumdur ki, məktəbəqədər yaşlı uşaqların psixologiyasının inkişafına daha çox rəngarəng, qeyri-adi faktlar və onlara əvvəllər məlum olmayan biliklər güclü təsir göstərir. Uşaqlarda mütaliəyə olan marağın inkişaf etməsi üçün müasir nəşriyyatlar kitabxanaların qarşısında geniş imkanlar açır. Əsas şərt odur ki, belə nəşrlər kitabxanaların fondlarında özünə yer tapsın və sərgilərdə nümayiş etdirilsin. Bu kitablara tanışlıq uşaqların qavrayışını, təxəyyül və yaddaşını inkişaf etdirir. Uşaqlarla işləyərkən onların müxtəlif tipli və janrlı ədəbiyyata olan marağını qoruyub saxlamaq və inkişaf etdirmək zəruridir. Bunu əyani təbliğatın, kitab-illüstrasiya sərgilərinin, tövsiyə siyahılarının köməyi ilə həyata keçirmək olar. Uşaqlarla kitabxana işinin əsas xüsusiyyətlərindən biri uşaqların yaş və psixoloji xüsusiyyətlərinə əsaslanan əyani təbliğatdır. Əyani təbliğatdan məqsədyönlü şəkildə istifadə olunması uşaq kitabxanasında ənənəvi funksiyaların reallaşmasını tələb edir. Bunların əksəriyyəti yeni texniki vasitə və imkanların yaradılması ilə əlaqədar yeni və ciddi dəyişikliklərə uğramışdır. Bu üstün cəhət uşaq kitabxanalarının təhsil, tərbiyə və informasiya funksiyalarının həllində əyani təbliğatdan istifadə etməyin səmərəliliyini əsaslandırmağa və aşkara çıxarmağa imkan verir. Məhz buna görə də uşaq kitabxanalarında əyani təbliğatdan istifadə bütövlükdə uşaqlarda kitabxana işinin effektivliyini təmin etməyə yönəlmiş səylərin əsasını təşkil edir.

Uşaq kitabxanalarında əyani təbliğatdan istifadə müasir dövrdə xüsusilə aktuallıq kəsb edir. Bu iş kitabxanalarda sistemli şəkildə aparılmalıdır. Çünki sistemli yanaşma əyani təbliğatın tətbiqinin səmərəliliyinin nəzəri əsasını təşkil edir. Uşağa əyani vasitələrlə yanaşmaqla biz onlara olan münasibəti daha səmərəli edirik, onlara bir şəxsiyyət kimi hörmət göstəririk. Nəticədə mütaliə prosesi zamanı oxunan ədəbiyyatın emosional, estetik tərbiyəvi

xüsusiyyəti oxucuya daha çox təsir edir. Qeyd edək ki, uşaq kitabxanalarında əyani təbliğatdan istifadə uşaqlarda obrazlı təfəkkürün inkişafına və mütləliə prosesinə estetik yanaşmaya əsaslı təsir göstərir.

Müasir dövrdə əksər uşaqlar virtual vasitələrdən istifadə etməklə informasiya əldə edə bilirlər. Hətta son zamanlar kitabxanalarda kompüter texnologiyasına əsaslanaraq fəaliyyət göstərən şöbələr daha çox üstünlük qazanırlar. Sözsüz ki, kompüterlə gündəlik iş uşaqlara informasiya əldə etməyin spesifik metodlarını öyrənir. Lakin bu halda uşaq mütləliəsi dərindən biliklərin qazanılmasına əsaslanmır. Buna görə də kitabxanaların əsas vəzifəsi uşaqları ənənəvi mütləliə üsullarına yönəltməyə istiqamətləndirməkdir. Kitabxanalar mədəniyyət instinktinin etibarlı saxlanması üçün uşaqları ənənəvi mütləliyə qaytara bilər. Çünki məhz mütləliə uşaqların əldə etdikləri biliklərin uzun müddət hafizədə qalması üçün ən etibarlı vasitədir. Eyni zamanda uşaqlara çap əsərlərinin elektron versiyalarından istifadənin təşkili problemi və bu tipli mütləliə mədəniyyətinin formalaşması problemi həllinə ciddi ehtiyac duyulan problemlərdir. Bu problemlər mütəxəssislərdən xüsusi tədqiqatların aparılmasını tələb edir.

Yekun olaraq qeyd etmək lazımdır ki, uşaqların yaş qrupları üzrə informasiya tələbatının ödənilməsi onların hərtərəfli biliyə yiyələnməsinə şərait yaradır. Müasir uşaq kitabxanalarında uşaqlar üçün xidmət şöbəsi hətta yaş qrupları üzrə təşkil edilir ki, bu da onların informativ tələbatının ödənilməsində əhəmiyyətli rol oynayır.

Həmçinin uşaqların təfəkkür tərzinin hərtərəfli ödənilməsinə stimül verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A., Mehdiyeva N. Müasir dövrdə kitabxana fəaliyyətinin əsas istiqamətləri // *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya*.-2005.-№1.-S.3-10.
2. Xələfov A.A. *İnformasiya cəmiyyəti və kitabxana işi* // *Bakı Universiteti Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası*.-2004.-№3.-S.316.326.
3. Xələfov A.A., Əhmədov E.Y. *Məktəb kitabxanaları Azərbaycanın müstəqilliyi şəraitində* // *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya*.-2004.-№1. s.3-14.
4. Əhmədov E.Y. *ABŞ və Rusiya kitabxanalarının iş təcrübəsində uşaq mütləliəsi*.-B., Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2005.-50 s.